

Antik Dönem İskenderiye Okulunun Kurumsal Bileşenleri * *Institutional Components of the Ancient Alexandrian School*

Nesim Aytepe**

Öz: M.Ö. 332’de Büyük İskender tarafından alınan İskenderiye, zamanla kültür, bilim, ticaret ve eğitim alanlarında önemli bir merkez haline gelmiştir. Şehrin bu kültürel ve akademik gelişiminde, İskenderiye’ye özgü kurumların kurulması kritik bir rol oynamıştır. Bu kurumlar arasında öne çıkan İskenderiye Okulu, şehrin bilimsel ve kültürel dinamizminin bir simgesi olmuştur. Bu çalışma, antik dönemin en önemli eğitim ve bilgi merkezlerinden biri olan İskenderiye Okulunun kurumsal yapısını ve bu yapının temelini oluşturan üç ana bileşen -müze, kütüphane ve Serapeum- üzerinde durmaktadır. İskenderiye Okulu, bilgi, kültür ve dini inançların bir arada gelişip etkileşime girdiği bir platform olarak antik dünyada müstesna bir konuma sahip olmuştur. Bu üçlü yapının terkiibinden oluşan İskenderiye Okulu, İskenderiye’nin antik dünyada bilim, kültür ve dini inançların merkezi olarak nasıl bir statü kazandığını göstermektedir. Antik çağdaki entelektüel yaşamın çeşitliliği ve zenginliğini yansıtan bu üçlü yapının, modern bilim ve kültürel çalışmalar için de bir temel oluşturduğu düşünülmektedir. Okulun kurumsal bileşenlerini bilmek, İskenderiye şehrinde varlığını sürdüren Yahudi, Hıristiyan, Gnostik, Neo-Platoncu gibi inanç ve felsefi toplulukların okullaşma süreçleri hakkında bilgi sahibi olmamıza imkân tanımaktadır. Araştırmamız, tarihin bir döneminde ortaya çıkan, gelişim gösterdikten sonra etkisini kaybeden bir kurum ve bu kurumun bileşenlerinin analizine yöneliktir. Bu durum, araştırmanın doğası gereği betimleyici (deskriptif) bir yaklaşımın benimsenmesini zorunlu kılar.

Anahtar Kelimeler: İskenderiye Okulu, Kurumsal Bileşen, Eğitim, Müze, Kütüphane

Abstract: Alexandria, which was taken by Alexander the Great in 332 BC, became an important centre in the fields of culture, science, trade and education. In this cultural and academic development of the city, the establishment of institutions unique to Alexandria played a critical role. The Alexandrian School, which stands out among these institutions, became a symbol of the city’s scientific and cultural dynamism. This study focuses on the institutional structure of the Alexandrian School, one of the most important centres of education and knowledge in antiquity, and the three main components - the museum, the library and the Serapeum - that formed the basis of this structure. The Alexandrian School had an exceptional position in the ancient world as a platform where knowledge, culture and religious beliefs developed and interacted together. The Alexandrian School, which was formed from the composition of this tripartite structure, shows how Alexandria gained a status as a centre of science, culture and religious beliefs in the ancient world. This tripartite structure, which reflects the diversity and richness of intellectual life in antiquity, is thought to form a basis for modern scientific and cultural studies. In this context, the ancient Alexandrian School is of great importance in terms of showing how cultural development and schooling followed a course in the ancient period. Knowing the institutional components of the school allows us to have information about the schooling processes of belief and philosophical communities such as Jewish, Christian, Gnostic, Neo-Platonist, etc. that existed in the city of Alexandria. This study analyses the impact of the Alexandrian School on the ancient world and its contributions

* Bu çalışma, Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı’nda Prof. Dr. Ali Osman Kurt danışmanlığında hazırlanan “İskenderiye Okulu ve Hıristiyanlık Üzerindeki Etkisi” adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Dr., Bağımsız araştırmacı, ORCID: 0000-0001-9373-6495, naytepe@gmail.com.

Cite as/ Atıf: Aytepe, N. (2024). Antik dönem İskenderiye okulunun kurumsal bileşenleri. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 143-156, <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1419369>

Received/Geliş: 13 January/ Ocak 2024

Accepted/Kabul: 26 April/Nisan 2024

Published/Yayın: 30 April/Nisan 2024

to the modern world, while also revealing how the school played a role at the intersection of science, culture and religious beliefs. Our research is an analysis of an institution that emerged in a period of history, developed and then lost its influence, and the components of this institution. This necessitates the adoption of a descriptive approach due to the nature of the research.

Keywords: Alexandria School, Institutional Component, Education, Museum, Library

Giriş

M.Ö. 332’de Büyük İskender’in ele geçirdiği İskenderiye, kültür, bilim, ticaret ve eğitim açısından dikkat çekici bir merkez olarak gelişmiştir. Bu gelişimde, şehre has kurumların oluşturulması belirleyici bir etken olmuştur. Bu kurumlar içinde, İskenderiye Okulu şehrin bilimsel ve kültürel canlılığının bir sembolü olarak öne çıkmıştır. Antik dönem İskenderiye Okulu, din, kültür, sanat, toplum, bilim ve düşünce alanlarında derin etkiler bırakarak antik dünyanın entelektüel ve kültürel dokusunu şekillendirmiştir. Bu geniş zaman dilimi boyunca,¹ farklı siyasi yönetimlerin egemenliği altında çeşitli inanç ve düşünce akımlarıyla etkileşime giren İskenderiye Okulu, antik çağın kültürel ve düşünsel panoramasını şekillendirmiştir (M. Matter, 1840: 2).

İskenderiye Okulunun varlığı, kültürel ve eğitimsel gelişimin antik dönemde nasıl bir yol izlediğine dair değerli bilgiler sunmakta, ayrıca İskenderiye’de yaşamış olan Yahudi, Hıristiyan, Gnostik ve Neo-Platonist gibi çeşitli inanç ve felsefi grupların eğitim süreçlerine ışık tutmaktadır. İnanç toplulukları ve felsefi akımların karmaşık yapısını aydınlatmada kritik bir referans noktası olan antik dönem İskenderiye Okulunun detaylı bir şekilde incelenmesi, okulun kendi içinde barındırdığı ve etkileşimde bulunduğu dinamiklerin geniş çapta anlaşılmasını sağlayacaktır. Bu çalışma, İskenderiye Okulunun bilim, kültür ve dinin kesiştiği noktada üstlendiği kritik rolün yanı sıra okulun antik dönemdeki işlevini ve modern dünya üzerindeki etkisini analiz etmeyi amaçlamaktadır. Okulun tarihsel öneminin ve etkisinin tam olarak kavranması, antik dünyanın zengin müktesebatını daha iyi anlamamıza olanak tanırken, farklı zaman dilimlerindeki siyasi, kültürel ve düşünsel akımlar arasındaki etkileşimleri de aydınlatacaktır. Bu çalışma, İskenderiye Okulunun kurumsal bileşenlerinin, antik dönemdeki bilgi ve kültür birikimine olan katkılarını detaylı bir şekilde inceleyerek, bu kurumların bilim ve kültür tarihindeki yerlerini daha net bir şekilde ortaya koymaya çalışmaktadır. Araştırmanın temel öngörüsü, İskenderiye Okulunun bir kurum olarak omurgasını oluşturan kurumsal bileşenleri bütün yönleriyle tanıtmak ve okulun dayandığı zemini ve kuşattığı çerçeveyi belirginleştirmeye çalışmaktır.

İskenderiye Okulunun kurumsal yapısı üzerine yapılan tartışmalarda, bu terimin tek bir yapıyı mı yoksa birden fazla yapıyı mı kapsadığı sorusu önemli bir problem olarak öne çıkmaktadır. “İskenderiye Okulu” denildiğinde, bazen sadece ünlü İskenderiye Kütüphanesi anlaşılmakta, bazen de Serapeum veya İskenderiye Müzesi gibi diğer kurumları da içerebileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla bu çalışma, bu alandaki mevcut belirsizliği gidermeye yönelik bir açıklık getirmeyi de hedeflemektedir. Bu belirsizliğin giderilmesiyle, İskenderiye Okulunun tarihsel ve akademik anlamda daha doğru anlaşılması ve değerlendirilmesi mümkün olabilir.

Çalışmamızın başlığında “antik dönem” ifadesini özellikle eklediğimizi belirtmek gerekmektedir. İskenderiye’de çeşitli inanç ve felsefi grupların kendi eğitim kurumlarını kurması ve genel bir isim altında, “İskenderiye Okulu” olarak adlandırılması, zamanla belirli bir karmaşaya sebep olmuştur. Bu durum, “İskenderiye Okulu” ifadesinin, birden fazla okulu kapsayabileceği ve bu okulların isimleri ile faaliyetleri arasında bir belirsizliğe yol açabileceği anlamına gelmektedir. Bu çalışmada, ilk dönem İskenderiye Okulu ile sonraki dönemlerde oluşan eğitim kurumları arasındaki bu karışıklığı gidermek amacıyla, ilk dönem okulunu “antik dönem” ön eki ile ayırt etmeyi tercih ettik.

¹ Antik dönem İskenderiye Okulunun ne zaman kapandığına dair süregelen tartışmalar bulunmaktadır. İskenderiye Kilisesi’nin Piskoposu Theophilus’un 391 yılında Serapeum’u yıkmasıyla bu okulun etkinliklerinin sona erdiği, 553 yılında İmparator I. Justinianus’un döneminde faaliyetlerine son verildiği, 642 yılında Müslümanların Mısır’ı fethettiğinde okulun kapatıldığı veya okulun Atina’ya ya da İran’a taşındığı gibi farklı görüşler bulunmaktadır. Çalışmamızın kapsamına girmediği için detaya girmedik. Ancak bu konuda bkz;(Ellens, 1993, s. 2; Oliver, 2018, s. 14; Russell, 2011, ss. 204-205; Stanger, 1956)

Burada geçen antik dönem İskenderiye Okulu, Büyük İskender'in şehre adını verdiği ilk dönem ve bunu takip eden dönemleri kapsayacak şekilde tanımlanmıştır. Bu ayrımla, farklı dönemlerdeki okullar arasındaki karışıklık giderilmeye çalışılmıştır.

1. Antik Dönem İskenderiye Okulunun Kurumsal Bileşenleri

İskenderiye Okuluyla ilgili literatürde görülen ve çoğu birbiriyle çelişen yaklaşımların en büyük eksiği, okulla ilgili en temel bilgilerin göz ardı edilmesidir. Bu bağlamda, İskenderiye'nin tarihsel önemini anlamak, okulun varlığı ve etkilerini daha doğru bir perspektiften değerlendirmemize yardımcı olur. Strabon (M.Ö. 64-M.S. 24), '*Géographie de Strabon*' adlı eserinde İskenderiye'den hayranlıkla bahsetmiştir (Strabo, 1997: 323). Makrîzî İskenderiye'nin Büyük İskender'den önce 'Rhakotis' adıyla tanındığını, şehrin Pers İmparatorluğu döneminde ve daha önceki Eski Mısır Krallık döneminde de önemli bir yer olarak görüldüğünü belirtmiştir (Makrîzî, t.y.: 145). Bununla birlikte şehrin gerçek anlamda etkisini göstermesi Büyük İskender ile başlamıştır. M.Ö. 332 yılında Mısır'ı fetheden Büyük İskender, bölgede ileri bir şehir kurma niyetiyle harekete geçerek İskenderiye'nin kurulması ve geliştirilmesi için çeşitli adımlar atmıştır (Thomas, 2007: 16). Büyük İskender'den sonra Ptolemaios Hanedanı'nın² idaresi altına giren İskenderiye, Mısır'ın başkenti olarak ilan edilmiş ve kültür, ticaret, eğitim, bilim gibi çeşitli sahalarda kilit bir rol oynamış, bu özelliğini yüzyıllar boyunca sürdürmüştür (Drummond, 1888: 3).

I. Ptolemaios döneminin en belirgin kültürel başarılarından biri, ismi bu şehirle anılan okulların kurulmuş olmasıdır (Vorlander, 2017: 230). İskenderiye Okulu, İskenderiye şehrinin zengin kültürel ve bilimsel ortamının bir yansıması olarak tezahür etmiştir. Şehir, okulun uzun yıllar boyunca bir bilim ve düşünce merkezi olarak kalmasını sağlayan ana itici güç olmuştur. İskenderiye şehrindeki kültürel ortamın, doğrudan ya da dolaylı olarak katkıda bulunmadığı neredeyse hiçbir entelektüel faaliyet yoktur. (Hägg, 2006: 24). Bu faaliyetlerin odağında yer alan kurumların en önemlileri şehrin merkezindeki kütüphane, müze ve serapeum olarak bilinen yapılarıdır (Hogarte, 1910: 272). I. Ptolemaios döneminde inşa edilen bu yapılar, İskenderiye'nin kültürel ve düşünsel atmosferini şekillendirirken, aynı zamanda çok sayıda bilim insanını şehre çekmiş ve buranın kültürel açıdan zenginleşmesini sağlamıştır (MacLeod, 2006: 16). Tarihçi Droysen, bu kurumların gelişimiyle paralel olarak İskenderiye'nin ticaret, kültür ve bilim alanlarında önemli gelişmeler kaydettiğini belirtmiştir (Droysen, 2007: 212). Bu kurumların gelişim düzeyi, şehrin zenginleşmesi ve büyümesiyle doğrudan ilişkili olup İskenderiye'nin kültürel ve bilimsel bir merkez olarak ortaya çıkışı, bu kurumsal yapıların katkılarıyla anlaşılabilir (MacLeod, 2006: 16).

İskenderiye Okulunun kurumsal yapısı üzerine yapılan tartışmalarda, bu terimin tek bir yapıyı mı yoksa birden fazla yapıyı mı kapsadığı sorusu önemli bir problem olarak öne çıkmaktadır. "İskenderiye Okulu" denildiğinde, bazen sadece ünlü İskenderiye Kütüphanesi anlaşılmakta, bazen de Serapeum veya İskenderiye Müzesi gibi diğer kurumları da içerebileceği düşünülmektedir (Ellens, 1993: 2). Son dönemde yapılan çalışmalar, okulun yalnızca tek bir yapıya indirgenemeyeceğini ve aslında birden fazla kurumun birleşiminden oluşan bir kompleks olduğunu göstermektedir. Jacques Matter'a göre "*İskenderiye Okulunu modern bir kuruluşla kıyaslamak mümkün olsaydı bu günümüz "Institut de France" kurumu³ olurdu.*" (J. Matter, 1820: 34) Antik dönem İskenderiye Okulu içinde birçok felsefi okulların bulunduğunu belirten Matter, müzenin (Museion) de İskenderiye Okulunun bir bileşeni olduğunu ve müzenin içinde haritacılar, gökbilimciler, coğrafyacılar, doktorlar, gramerciler gibi önemli alanlardaki bilim insanlarının yer aldığını ifade etmiştir. Dolayısıyla Matter'a göre İskenderiye Okulunu bir okuldan ziyade modern bir enstitü olarak değerlendirmek gerekmektedir (J.

² Ptolemaios Hanedanı, M.Ö. 305'ten M.Ö. 30'a kadar Makedonyalı bir Helenistik soyun Mısır üzerindeki yönetimini temsil eder. Bu hanedan, Büyük İskender'in bir generali ve dostu olan I. Ptolemaios Soter tarafından temelleri atılmış ve VII. Kleopatra'nın ölümüne kadar hüküm sürmüştür (Forster, 2018, s. 30).

³ Institut de France, Fransa'nın bilim, edebiyat ve sanat alanlarında faaliyet gösteren oluşan bir kurumdur. 1795 yılında kurulan bu kurum, bilgi ve kültürün teşvik edilmesi amacıyla çeşitli ödüller dağıtarak ve araştırmaları destekleyerek faaliyet göstermektedir (Institut de France - Accueil, t.y.).

Matter, 1820: 34). Birçok düşünürü göre de bu yapılar, İskenderiye Okulunu oluşturan temel bileşenler olarak kabul edilmelidir (Masri, 1978: 11; M. Matter, 1840: 3). Bu bağlamda, İskenderiye Okulunun birden çok kurumun bir araya gelmesiyle oluşan bir kompleksin adı olduğu yönündeki görüş daha mantıklı bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır.

İskenderiye Okulunun iki ana bileşeni olan kütüphane ve müze arasındaki ilişki, birçok tarihçi arasında tartışma konusu olmuştur. Bu tartışma, özellikle her iki kurumun yapısal ve işlevsel ilişkileri etrafında yoğunlaşmaktadır. Bazı araştırmacılar, kütüphane ve müzenin yapısal olarak birbirine yakın konumlandırıldığını ve uzun mermer sütunlarla birbirine bağlandığını savunarak, bu kurumların kraliyet sarayı kompleksi içinde yer aldığını öne sürmüşlerdir. Bu görüşlerini, Strabon'un M.Ö. 20 yılında gerçekleştirdiği İskenderiye ziyaretine dayandıran tarihçiler, (Strabo, 2006: 35; MacLeod, 2006: 14) müzenin asıl yapı olduğunu ve kütüphanenin daha sonra eklenmiş bir bölüm olduğunu belirtmişlerdir (Rajak, 2009: 71). Diğer taraftan, kimi araştırmacılar kütüphanenin, müzenin bir parçası olarak sonradan inşa edilmiş olmasına rağmen, (Watts, 2008: 148; Hägg, 2006: 24; MacLeod, 2006: 14) bu yapıların kraliyet sarayına bitişik fakat ayrı birer bina olarak tasarlandığını iddia etmişlerdir (Freeman & Angi, 2003: 324). Her iki kurumun işlevsel bağlantıları açısından bakıldığında, kütüphanenin zamanla müzeden ayrılarak özellikle bilim insanları için önemli bir okuma ve çalışma merkezi olarak öne çıktığı söylenebilir. MacLeod'a göre kütüphane daha ziyade bilginler için bir kitap okuma ve araştırma yapma imkanı sunan bir merkez olarak hizmet verirken, müze daha çok din adamlarının kullanımına özel bir alan olarak tahsis edilmiştir (MacLeod 2006:14). MacLeod'un analizlerine dayanarak, kütüphanenin bilim insanlarının gereksinimlerini karşılayan bir yer olarak gelişim geçirdiği, müzenin ise din adamlarının faaliyetlerine ev sahipliği yaptığı görülmektedir. Her ne kadar kütüphane ve müze arasındaki ilişkinin detayları üzerine tartışmalar olsa da, bu iki kurumun antik Yunan kültürünün ve bilgisinin yayılmasında kritik roller üstlendiği konusunda genel bir mutabakat bulunmaktadır (Freeman & Angi, 2003: 324).

Çalışmamızın odak noktasını oluşturan "kurumsal bileşenler" kavramı, İskenderiye Okulunun birden fazla öğeden oluştuğunu vurgulamak için seçilmiştir. Antik dönem İskenderiye Okulu, birbiriyle ilişkili üç farklı yapıdan oluşan bir bütünü temsil etmektedir. Bunlar, müze, İskenderiye kütüphanesi ve serapeum olarak ifade edilmektedir. Bu nedenle, İskenderiye Okulunun kurumsal yapısını anlamak, bu üç temel bileşenin bir arada ele alınmasıyla mümkün olacaktır. Aşağıdaki bölümlerde, bu yapıların her birinin özgül işlevleri dikkate alınarak ayrı ayrı tanıtılacak ve İskenderiye Okulunun bütünlüğü içinde nasıl bir rol üstlendikleri ortaya konulacaktır.

1.1.Müze (Museum)

Milattan önce 280 yılında I. Ptolemaios tarafından İskenderiye'de kraliyet sarayının yakınına inşa edilen müze (museum),⁴ bilimsel ve edebi amaçlarla kurulmuştur⁵ (Erişim:11.02.2024), <https://www.britannica.com/topic/Alexandrian-Museum>). Akdeniz çevresine elçiler yollayarak nitelikli ve bilgili kişileri toplamayı hedefleyen I. Ptolemaios, bu kişilerin müzeye gelmesini teşvik etmiştir (Delia, 1996: 43; Hägg, 2006: 24). Bu bilginler daha sonra birçok alanda bilimsel, kültürel ve teknik çalışmalara öncülük etmişlerdir (MacLeod, 2006: 14). Müzede bulunan koleksiyonlar genel

⁴ Latince ve İngilizce "museum" olarak çevrilen kelimenin kökeni Yunanca "Mouseío" terimine dayanmaktadır. Antik Yunan mitolojisinde ilham veren periler, Yunanca "Mouseío (Musalar)" diye adlandırılmaktadır (Yörükkan, 2000, s. 91). Bu ilham perileri "beyaz kollu dokuz Musa'lar" olarak bilinen, şarkı söyleyen ve dans eden ilham tanrıçaları olarak tasvir edilmiştir (Can, 2009, s. 36)

⁵ Günümüzdeki müze kavramı ile antik zamanlarda İskenderiye'de oluşturulan Museion (Museum) arasında hem kavramsal hem de tarihsel bir ilişki bulunmaktadır. Her iki kavram da kültür ve bilginin saklanması, gösterilmesi ve aktarılması gibi ana fonksiyonlara sahiptir. Ancak, Museion daha ziyade bilimsel incelemeler ve edebi faaliyetlere yönelikken, çağdaş müzeler tarih, sanat ve kültürel mirasları sergileme ve muhafaza etmeye odaklanmış durumdadır. Çağdaş anlamda müze, "kar amacı gütmeyen, kalıcı bir yapı" olarak toplumun ve onun gelişiminin hizmetinde olan, halka açık bir kurumdur. Bu kurum "soyut" ve "somut" insanlık mirasını eğitim, inceleme ve eğlence amaçlarıyla korur, araştırır, iletişimini sağlar ve sergiler (İnternational Council of Museums, <https://icom.museum/en/resources/standards-guidelines/museum-definition/>, Erişim: 22 Şubat 2024).

olarak fizik, hekimlik, matematik, astronomi, coğrafya, tarih, dilbilim, edebiyat, din, felsefe, etik ve politika gibi disiplinleri içermekteydi (Hägg, 2006: 26). Bu disiplinlerde gerçekleştirilen araştırmalar neticesinde müze, eski dünyanın en mühim bilim merkezlerinden biri olarak kabul edilmiştir (Chica, 2016: 134).

II. Ptolemaios dönemine gelindiğinde, İskenderiye şehrini bir bilim kalesi olarak geliştirme gayretleri yoğunlaşmış ve müze, bir nevi akademiye dönüşmüştür. İlk etapta bir araştırma enstitüsü olarak faaliyet gösteren müze, bu dönemde bir eğitim kurumu olma işlevini kazanmıştır (Hägg, 2006: 25). Müzede eğitim alan öğrenci sayısı ve kullanılan öğretim metodolojileri hakkında kesin bilgiler mevcut olmasa da eğitim aktiviteleri sayesinde müzenin bir okul olarak görev yaptığı ifade edilebilir. Başlarda edebiyat ve fen bilimlerine odaklanan eğitim programları, zamanla felsefe ve teolojik çalışmalara daha fazla önem vermiştir (Hägg, 2006: 26). İskenderiye'nin kozmopolit yapısı nedeniyle her milletten bilginler şehre akın etmiş ve müze bu çeşitliliği yansıtacak şekilde birçok kesime öğretim alanları tahsis etmiştir (Eduard, 1931: 196). Müze, bilim, edebiyat ve felsefe alanlarında bir merkez haline gelmiş, Thales'den Stoacılık gibi çeşitli felsefi akımlara kadar geniş bir eğitim alanı sağlamıştır. Bu özelliği nedeniyle müze, birçok bilim dalını içeren bir üniversiteye benzetilmiştir (O'Leary, 1949: 16). Özellikle Platon ve Aristoteles gibi filozofların düşüncelerinin derinlemesine ele alındığı bir bilgi ve düşünce merkezi olarak, müze birçok düşünce akımını bir araya getirmiştir (Gökberk, 1985, s. 19). Entelektüel meselelerin ön planda olduğu müze (Watts, 2008: 148) aynı zamanda dini bir nitelik de taşımış ve 'Epistates' adı verilen müze rahipleri tarafından idare edilmiştir (MacLeod, 2006: 16). Bu rahiplerin, daha önceden Heliopolis tapınağında görev yapmış din adamları olduğu ve I. Ptolemaios tarafından müzenin kuruluşu ile birlikte bu yere taşındıkları düşünülmektedir (O'Leary, 1949: 16). 'Sinodos' olarak isimlendirilen bu grup, Mısır'daki tapınakları idare eden rahiplerle benzer bir görevi üstlenmiştir (MacLeod, 2006: 16). Sadece kendi uzmanlık alanlarına odaklanan bu rahipler, vergi muafiyeti, (Hägg, 2006: 24) bedava yemek ve konaklama gibi avantajlardan faydalanmışlardır (MacLeod, 2006: 16).

Rahipler tarafından idare edilse de yönetim sorumluluğu doğrudan krala ait olan müze,⁶ bilimsel araştırmaların gelişimine zemin hazırlamıştır (MacLeod, 2006: 16). Müzede amfiler, tiyatrolar, laboratuvarlar, gözlemevleri, bir kütüphane, yemek salonu, bahçeler ve bir hayvanat bahçesi gibi çeşitli olanakların bulunması, bu kurumun zengin ve çok yönlü bir araştırma ve eğitim merkezi haline gelmesini mümkün kılmıştır (MacLeod, 2006: 16; Strabo, 2006: 35). Özellikle II. Ptolemaios döneminde müzede oyunlar, festivaller ve edebî yarışmaların düzenlenmesiyle faaliyet alanları daha da genişlemiştir (MacLeod, 2006: 16). Bu özelliğinden dolayı Eduard Zeller'e göre İskenderiye müzesi, günümüzde dünya genelinden toplanan koleksiyonları barındıran Londra'daki British Museum gibi bir işlev görmüştür (Eduard, 1931: 196). Müzede sunulan bu olanakların finansmanı, kraliyet hazinesinin yanı sıra soylu ailelerin katkıları ile sağlanmış ve bu destek Roma İmparatorluğu döneminde de sürdürülmüştür (Watts, 2008: 148).

1.2. İskenderiye Kütüphanesi

M.Ö. 280 yılında I. Ptolemaios tarafından Mısır'ın İskenderiye şehrinde inşa edilen İskenderiye Kütüphanesi, antik dünyanın en ünlü kütüphanelerinden biri olmuş, I. Ptolemaios'un müzeyi inşa etme girişimiyle başlatılan kültürel seferberliğin ikinci aşamasını temsil etmiştir. Kütüphane'de yapılan çalışmalar, İskenderiye Okulunun temsil edilmesinde önemli bir faktör olmuştur. Kütüphane, I. Ptolemaios'un çabaları sayesinde dünyanın dört bir yanından bilim ve devlet adamlarını kendine çekmiş (Hägg, 2006: 24) ve çeşitli kültürlerin buluşma yerine dönüşen bir merkez haline gelmiştir (MacLeod, 2006, s. 16) Bu amaç doğrultusunda, birçok bilgin, araştırmalarını yürütmek üzere kütüphaneye gelmiştir (Chica, 2016: 134; (MacLeod, 2006: 16). Kütüphaneye gelenler arasında, matematikçi Euclid, Bizanslı yazar Aristophanes (M.Ö. 257-185), Coğrafyacı Eratosthenes (M.Ö. 276-194), hekim Galen (129-216) ve şairler Theocritus (M.Ö. 300-260), Callimachus (M.Ö. 310-240) ile

⁶ Strabon, kütüphane başkanının doğrudan kral tarafından atandığını söylemiştir. (Strabo, 2006, s. 35)

kütüphanenin yöneticisi olarak görev yapmış Rodoslu Apollonius (M.Ö. 295- ?) gibi dönemin önde gelen isimleri yer almıştır. (Hägg, 2006: 24)

Ptolemaioslar, İskenderiye kütüphanesi'ni dünya üzerindeki bütün yazılı materyallerin bir araya getirildiği tek bir merkez yapma amacıyla çaba sarfetmiş (MacLeod, 2006: 16) dünyanın her köşesinden topladıkları eserleri Yunanca'ya çevirerek koleksiyonlarını zenginleştirmeye çalışmıştır (Watts, 2008: 148). Rivayetler, bu kütüphane için, İskenderiye'ye inen her geminin arandığını,⁷ eğer bir kitap bulunursa, bu kitaplara el konulduğunu, kopyalandıktan sonra kaydedildiğini ve nüshasının sahibine iade edildiğini aktarmaktadır (Chica, 2016: 134).

Dönemin tarihsel olaylarını aktarmasıyla bilinen ve önemli bir belge olan Aristeas'ın Mektubu'nda, kütüphanenin başkanı olan Demetrius'un kitap tedarik etmeye verdiği ehemmiyetten söz edilmiştir. Bu mektuba göre Demetrius, dünyadaki tüm kitapları toplama amacıyla büyük miktarda para harcamış ve bu çabanın sonunda kütüphanenin zengin bir koleksiyonunu oluşturmuştur (*The Letter of Aristeas*, 2016: 23). Bir esere ihtiyaç duyulduğunda, Demetrius bu ihtiyacı krala bildirmekte, kral da söz konusu kitabın satın alınması için gerekli finansal desteği sağlamakta ve kitap, diplomatik yollarla İskenderiye'ye taşınıp kütüphaneye eklenmektedir (Aykit, 2012: 167-185; Rajak, 2009: 66). Bu süreç sayesinde, İskenderiye Kütüphanesi yaklaşık 200 bin cilt kapasitesi ile o dönemin en büyük kütüphanelerinden biri olmanın yanı sıra,⁸ en önemli bilgi ve araştırma merkezlerinden birine dönüşmüştür (Eduard, 1931: 4). İskenderiye kütüphanesi kapsamlı ve çeşitli eserler içeren zengin bir koleksiyonun yanı sıra özgün toplama yöntemine ve etkili bir kütüphane yönetim sistemine sahip olmasıyla, geniş bir kullanıcı kitlesine hitap etme imkânı bulmuştur. Ayrıca İskenderiye Kütüphanesi'nde, yalnızca belirli bilim insanlarının erişebildiği özel koleksiyonlar⁹ da mevcut olmuştur (Watts, 2008: 148). Bu koleksiyonun, zengin içeriğinin yanı sıra, kitapların ayrıntılı bir şekilde kataloglanması ve düzenlenmesi, eserlerin okuyuculara etkin bir şekilde ulaştırılması yönüyle de sistematik bir yapıya sahip olmuştur (Canfora, 1990: 39; Chica, 2016: 134). Koleksiyonun tam içeriği ve son durumu hakkında tarihçiler arasında devam eden tartışmalar bulunsa da İskenderiye kütüphanesi'nin özellikle bilgiye erişim konusunda verdiği katkı, onun önemini ortaya koymaktadır. İskenderiye Kütüphanesi, hem yerli hem de yabancı bilginlere açık olduğu, burada çalışan düşünürlerin kral tarafından vergiden muaf tutuldukları, hatta kraliyet ailesinin yaşadığı alanlarda konaklamaları gibi özel ayrıcalıklarla onurlandırıldıkları kaydedilmiştir (Droysen, 2007: 288; Bonnard, 2004: 212). Bu kurumun başkanları, ara sıra kraliyet ailesinin bireylerine özel eğitim verme sorumluluğunu da almışlar. Bunun yanında doğrudan kral tarafından seçilmeleri ise onlara prestijli bir konum kazandırmıştır (MacLeod, 2006: 94).

Aristoteles'in Büyük İskender'e öğretmenlik yapması (Freeman & Angı, 2003: 301) ve onun üzerindeki derin etkisi, İskender'in kültürel mirasının, özellikle I. Ptolemaios zamanında, İskenderiye kütüphanesinde de hissedilmesine yol açmıştır (Ellens, 1993: 2). Bu dönemde, Aristoteles'e olan ilgisiyle bilinen kütüphane başkanı Demetrius'un (MÖ 350-280) yönetimi altında,¹⁰ onun eserlerine özel bir değer verilmiştir (MacLeod, 2006: 16). Mevcut kaynaklara göre kütüphanenin oluşturulmasında hem Platon Akademisi'nin hem de Aristoteles Okulu'nun (Peripatetik) izleri görülmekle birlikte, bu etkinin kütüphane üzerinde baskın bir akım oluşturacak düzeyde olmadığı görülmektedir.¹¹ Bunun temel sebebi, kütüphanede çalışan bilim insanlarının geniş bilimsel

⁷ İskenderiye'ye gelen gemilerdeki kitapların kopyalanması emrini bizzat I.Ptolemaios'in verdiği ifade edilmiştir. Bu koleksiyonlara "gemiler" koleksiyonu ismi verilmiştir. (Canfora, 1990, s. 20)

⁸ (Chica, 2016, s. 134) Hagg bunun 120 bin cilt olduğunu söylemektedir.(Hägg, 2006, s. 25)

⁹ Platon ve Aristoteles dışında birçok önemli şahsiyetin eserlerini de barındıran kütüphanenin katalogları geniş bir koleksiyonu kapsamıştır (Hägg, 2006, s. 125). Ayrıca Kallimakhos (M.Ö. 310-240) gibi dönemin meşhur şairlerinin eserlerin derlenmesinde, katalog haline getirilip sınıflandırılmasında önemli katkıları olmuştur (Freeman & Angı, 2003, s. 332).

¹⁰ I.Ptolemaios'un, Demetrius'u çağırdığı ve ona Atina'daki Aristoteles'in kütüphanesine benzeyen bir kütüphane kurmasını emrettiği ifade edilmiştir. (Forster, 2018, s. 33)

¹¹ İskenderiye Kütüphanesi hakkındaki bilgilerimizin çoğu Aristeas'ın Mektubu'na (M.Ö.180-145) dayanmaktadır. (MacLeod, 2006, s. 16)

özgürlüklere sahip olmaları ve bu sayede kütüphanenin, eleştirel düşüncenin geliştiği bir merkez olarak kabul edilmesidir (MacLeod, 2006: 16). Platon ve Aristoteles'in yanı sıra birçok değerli düşünürün çalışmalarını da içeren kütüphanenin katalogları, geniş bir yelpazeyi kapsamıştır (Hägg, 2006: 125).

İskenderiye Kütüphanesi'nin öne çıkan özelliklerinden biri, her kesimden insanlara hizmet veren bir kurum olmasıdır. Matematik, tıp, edebiyat, şiir, fizik ve felsefe gibi çeşitli disiplinlerde bilgi arayışı içinde olan herkese açık olması, kütüphaneye uluslararası bir şöhret kazandırmıştır. Kitap erişiminin ve okumanın genelde yalnızca zenginlere tanınan bir imtiyaz olduğu bir dönemde, kütüphane hiçbir sınıf ayrımı yapmadan genel halka sunulmuş ve böylece şehrin entelektüel gelişimine büyük bir katkı sağlamıştır (MacLeod, 2006: 16). Kütüphanenin genel halka açık oluşu, okuma yazma bilenlerin sayısının artmasına ve şehrin kültürel zenginliğinin güçlenmesine önemli derecede katkı sağlamıştır (Quattrocchi, 2012: 39).

İskenderiye Kütüphanesi, Batı (Yunan) ve Doğu (Mezopotamya) geleneğinden gelen eserleri kapsayan karma bir mirasa ev sahipliği yapmıştır. Pers, Mezopotamya, Roma ve Mısır kültürlerinin yanı sıra Helenistik Yunan dünyasına ait eserlerin bir arada bulunduğu kütüphane, felsefe, edebiyat, matematik, tıp gibi çeşitli bilim dallarını içeren geniş bir içeriğe sahip olmuştur (MacLeod, 2006: 16). Bu zengin çeşitlilik, kütüphanenin sadece geniş bir koleksiyona değil, aynı zamanda Helenistik değerleri destekleme misyonuna da sahip olduğunu ortaya koymuştur. Roy Macleod'un ifadesine göre kütüphane 'kültürel emperyalizmin'¹² bir odağı olarak kabul edilmiştir (MacLeod, 2006: 16; Freeman & Angl, 2003: 327).

İskenderiye Kütüphanesi; Babil, Mısır, Yahudi ve Yunan kaynaklarından elde edilen zengin bilgiyi toplamış, bu bilgileri düzenlemiş, sistematize etmiş ve saklamıştır. Bu sebeple Macleod'un belirttiğine göre kütüphanenin varlığı sayesinde İskenderiye, çeşitli dini ve inanç sistemlerine mensup insanların birlikte yaşadığı, teolojik tartışmaların gerçekleştirildiği bir merkez olmuştur (MacLeod, 2006: 24). Yahudi, Hıristiyan, Pagan, Zerdüş, Budist ve Hindu gibi farklı inanç grupları arasındaki etkileşimler, karşılaştırmalı teoloji çalışmalarının artmasına ve dini çeşitliliğin gelişimine önemli ölçüde katkı sağlamıştır (Gökberk, 1985: 120). Kütüphane, dünya genelinden toplanan eserlerin çevirilerinin yapıldığı bir çeviri merkezi işlevi görmüştür. Aristeas'a göre II. Ptolemaios'un talimatıyla yetmiş Yahudi bilgin,¹³ kütüphanede konaklayarak İbranice'den Yunanca'ya kutsal metinlerin çevirisini yapmış ve bu çalışma 'Septuagint' olarak bilinir hale gelmiştir (Thackeray, 2016: 23; Aykıt, 2012: 167-185; MacLeod, 2006: 16). Dursun Ali Aykıt'a göre İskenderiye Kütüphanesi'nin Septuagint çevirisi, sonraki dönemlerde de etkisini sürdürmüştür. Aykıt, İskenderiyeli Philo'nun, İbranice Masoretik metin yerine Septuagint'i tercih ettiğini ve bu metin üzerine yorumlar yaptığını belirtmektedir (Aykıt, 2011: 49). Ellens, Clement ve Origen gibi Hıristiyan düşünürlerin Philo'nun Kutsal Kitap ve Helenistik düşünce üzerine yaptığı çalışmalardan doğrudan etkilendiklerini, bu bağlamda İskenderiye kütüphanesi'nin bilgi ve geleneğinden yararlanmış olabileceklerini belirtmiştir. Buna göre Hıristiyan düşünürlerin ve bilginlerin de İskenderiye kütüphanesi'nin kaynaklarından yararlandıklarını ifade etmiştir (Ellens, 1993: 29).

¹² Roy Macleod'un ifadesinde kütüphanenin "kültürel emperyalizmin bir odağı olarak kabul edilmesi", İskenderiye Kütüphanesi'nin, antik çağda bilgi ve kültürün merkez üssü olarak hizmet verirken, aynı zamanda hâkim gücün kültürel değerlerini ve ideolojisini yayma aracı olarak kullanılması anlamına yorumlanabilir. Bu bağlamda, "emperyalizm" terimi, bir gücün veya devletin, kendi kültürel, ekonomik veya politik egemenliğini başka topluluklar veya bölgeler üzerinde genişletme, yayma sürecini ifade eder (*emperyalizm ne demek TDK Sözlük Anlamı*, t.y.). Bu durumda, İskenderiye Kütüphanesi'nin bilgi ve kültür alanında oynadığı rol, sadece bilgi birikiminin merkezi olmakla kalmayıp, aynı zamanda o dönemin hâkim güçlerinin kültürel normlarını ve değerlerini yayma çabasının bir parçası olarak değerlendirilebilir.

¹³ Aristeas'ın mektubunda her kabileden (12 kabile) 6 kişi olmak üzere çeviri için 72 kişi gönderilmiş olmasına rağmen, çeviri "Septuaginta" (yetmiş) olarak adlandırılmıştır. Bu adlandırma, "rakamın yuvarlanması" veya Musa'nın, Sanhedrin'in ve İsa'nın havarilerinin sayısındaki sembolizm nedeniyle yapılmış olabilir. (*The Letter of Aristeas*, 2016, ss. 33-34). Sayının 72 mi 70 mi olduğu konusundaki geniş açıklamalar için bkz;(Aykıt, 2011, s. 48)

Roma İmparatorluğu'nun ilerleyen dönemlerinde İskenderiye'nin hem ticari hem de bilimsel açıdan öneminin azalmasıyla birlikte, kütüphanenin prestiji de düşüşe geçmiştir (MacLeod, 2006: 94). Roma döneminde Latincenin yaygınlaşması, kütüphanenin özellikle Yunanca eserlerin bulunması ve kopyalanması konusundaki çalışmaları sınırlamıştır. Kütüphane yok olma sürecine girdiğinde, en fazla kaybolan eserlerin Yunanca olduğu düşünülmektedir. Zira kütüphanede en fazla çevirisi yapılan dil Yunanca olmuştur (MacLeod, 2006: 94).

Antik dönem İskenderiye Kütüphanesiyle ilgili bir bilgiyi de yer gelmişken ifade etmemiz gerekmektedir. Bazı batılı bilim insanlarının, İskenderiye Kütüphanesi'nin Hz. Ömer'in emriyle Amr bin As tarafından yıkıldığı yönündeki iddiaları tarihsel gerçeklere dayanmamaktadır.¹⁴ Hz. Ömer'in emriyle İskenderiye Kütüphanesi'nin yok edildiği ve Yahyâ en-Nahvî ile yapılan bir görüşme sonrası kitapların ateşe verildiği yönündeki öne sürülen iddialar, tarihsel açıdan doğruluğu olmayan iddialardır (Guest, 1964: 1086). Yahyâ en-Nahvî'nin bu olaylarla bağlantılı olması zaman açısından imkânsızdır. Zira Yahyâ en-Nahvî, Mısır'ın fethinden yaklaşık bir asır önce yaşamıştır.¹⁵ Bu, İskenderiye Kütüphanesi'nin yıkılışı ve kitapların yakılması hakkındaki iddiaların tarihi bir temele sahip olmadığını kanıtlamaktadır. Tarihçiler, M.Ö. 48'de Jül Sezar'ın İskenderiye'ye girişi sırasında yaşanan deniz savaşlarından birinde çıkan yangının kütüphaneye büyük hasar verdiğini ve birçok eserin yok olduğunu belirtmiştir (Watts, 2008: 148). Aynı şekilde, İmparator Theodosius'un 391 yılında pagan inanışlara yönelik faaliyetleri yasaklaması ve İskenderiye patriği Theophilus'un bu doğrultuda pagan eserlerini imha etme girişimleri sonucu kütüphanedeki birçok eserin yok edildiği kayıtlara geçmiştir (Chica, 2016: 129-140). Bu bilgiler ışığında, Müslümanların Mısır'ı fethettiği dönemde İskenderiye'de faal bir kütüphane bulunmadığı sonucu çıkarılabilir (Abbadi vd., 2008: 213-217). Bu bilgiler ışığında, İskenderiye kütüphanesi'nin tarih boyunca yaşadığı felaketler ve bu felaketlerin yol açtığı hasarlar göz önüne alındığında, kütüphanenin Müslümanların Mısır'ı fethettiği dönemden önce zaten önemli ölçüde zarar görmüş veya yok olmuş olduğu sonucuna varılabilir. Jül Sezar'ın İskenderiye'ye girişi sırasındaki yangın ve İmparator Theodosius döneminde pagan eserlerinin yok edilmesi gibi olaylar, kütüphanenin varlığını sürdürme kapasitesini ciddi şekilde sınırlamıştır. Bu durum, bazı batılı düşünürlerin İskenderiye kütüphanesi'nin yok oluşunu yalnızca Müslümanların fethine atfetme iddialarının temelsiz olduğunu ortaya koymaktadır.

1.3. Serapeum

İskenderiye'nin çok kültürlü yapısı, farklı din, ırk ve etnik kökenlerden insanların bir arada yaşamasıyla karakterize edilmiş, bu durum her grubun kendi dilini kullanmasını ve kendi tanrılarına ibadet etmesini sağlamıştır. (Forster, *Alexandria: A History and a Guide* 5.) Yunanlar, şehre yerleşmeleriyle birlikte, isimleri ne olursa olsun Mısır'ın tanrılarını kendi panteonlarıyla özdeşleştirmiş¹⁶ ve böylece antik Mısır'ın dini etkisine kapılmışlardır. (Solomon, 1904: 194) Bu kültürel etkileşimin en belirgin örneklerinden biri, Serapeum Tapınağıdır. I. Ptolemaios, Yunan ve Mısır halkları arasındaki uyumu güçlendirmek ve milli bir birlik sağlamak amacıyla M.Ö. 286 yılında İskenderiye'de serapeum tapınağını kurmuştur (Abbadi vd., 2008: 213-217).

¹⁴ Bu iddiaya göre Müslüman lider Amr ibn al-As, İskenderiye'nin fethi sonrasında şehirdeki büyük kütüphanelerin akıbeti konusunda Halife Hz. Ömer ile iletişime geçmiştir. Halife'nin cevabı şöyle olmuştur: "Eğer bu kitaplar Allah'ın Kitabı ile uyumlu ise, onlara zaten ihtiyacımız yoktur, zira Allah'ın Kitabı bizim için yeterlidir. Eğer Allah'ın Kitabı ile çelişiyorlarsa, onlara ihtiyaç duymamız mümkün değildir ve imha edilmelidirler." Bu yanıtın ardından, kütüphanenin kitaplarının İskenderiye'nin hamamlarını altı ay süreyle ısıtmak amacıyla kullanıldığı iddia edilmiştir. Bu konuda bkz: (Bağdadî, 1998, s. 98; Makrîzî, t.y., s. 447; Parsons, 1952, ss. 165-168; Zeydan, 2020, s. 614)

¹⁵ (Sinanoğlu, 2013, ss. 258-261) Mısır'ın Müslümanlarca ele geçirilmesinden yaklaşık altı yüzyıl sonra, 13. yüzyılda yaşamış olan Müslüman tarihçiler Abdüllatif el-Bağdadî (v. 1231), İbnul Kıftî (v. 1248) ve Suriyeli Hıristiyan bilgin Ebul Ferec Maltî (v. 1286) tarafından aktarılan rivayetler, bu olayın daha önce ne Müslüman ne de gayrimüslim kaynaklarda ele alınmamış olmasıyla da dikkat çekmektedir. Bu hikâyelerin ilk kez bu dönemdeki Müslüman düşünürler tarafından kaydedilmiş olması, kasıtlı bir yanıltmadan ziyade bilgi eksikliği veya yanlış yorumların bir sonucu olarak ortaya çıkmış olabileceğine veya dönemin politik ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirilmiş olabileceğine yorumlanmıştır (Apak, 2003, ss. 176-183; Güngör, Günay, Turan, & Alp, 2022, ss. 103-124)

¹⁶ Mesela Yunanlılar, Mısırlılar için önemli olan Osiris'i, şarap tanrısı Dionysos ile özdeşleştirmişler. (Fogarty, 2004, s. 6)

Serapeum Tapınağı için kurgulanan yeni tanrıya ‘Serapis’ veya ‘Sarapis’ adı verilmiş,¹⁷ bu yeni kült, I. Ptolemaios’un hükümdarlığı sırasında İskenderiye’nin mistik dinlerini Yunan kültürü ile harmanlamada kilit bir faktör olmuştur (MacLeod, 2006: 180). I. Ptolemaios, Serapis kültürünün yaratılmasında İskenderiye’nin çeşitlilik barındıran sosyal yapısından yararlanmıştı (Fogarty, 2004: 6) Bu yeni dini sistemde, Mısır’ın ünlü tanrısı Osiris öncü rolü üstlenmiş ve Memphis şehrinde gelen boğa tanrısı Apis ile birleştirilmiştir. ‘Serapis’ adı, bu iki tanrının isimlerinin bir araya getirilmesiyle meydana gelmiştir. Serapis, kök olarak Mısır’a dayansa da görünüşü ve nitelikleriyle Yunan estetiğini ve kültürünü yansıtmaktadır (Forster, 2018: 35) Serapis’in Yunan tanrısı Zeus’a olan benzerliği, Yunan halkının ona Yunan tanrılarına özgü ritüellerle ibadet etmesine yol açmıştır. Böylece, Serapis’e yönelik ibadet ve dini ayinler, Yunan dini geleneklerinden büyük ölçüde etkilenmiştir. (Oliver, 2018: 73) Bu etkileşimin bir göstergesi olarak, Serapis, genellikle Yunan tanrılarına benzer bir şekilde, uzun sakallı bir figür olarak betimlenmiş ve Hades’in özelliklerini andırması yönüyle de Yunan tanrılık tasvirlerine uygunluk göstermiştir. Şifa ve bereket tanrısı olarak kabul edilen Serapis, Zeus ile bağlantılı olarak özellikle dikkat çekici bir figür olmuştur. (Arkhe, “Serapis Kültü”, Erişim; 09 Ocak 2023, <https://www.arkhedergisi.com.tr/serapis-kultu>.)

I. Ptolemaios, Serapeum Tapınağını İskenderiye’de yaşayan Yunan topluluğunun dini ihtiyaçlarını karşılayacak bir “baba tanrı” figürü olarak tasarlamıştır. Bu kavram, özellikle Yunanlılar arasında zaman içinde kritik bir inanç unsuru olmuştur (Molen, 2019: 8-9). İskenderiye’deki Serapeum Tapınağı, bu inancın yayılmasının yanı sıra, Ptolemaios hanedanının otoritesini simgeleyen bir rol üstlenmiştir (Ferguson, 1993: 252). Hanedanın iktidarının doruk noktasında, tapınak etkinlikleri hareketlenmiş, diğer dönemlerde ise daha az etkili olmuştur (Kahil, 1996: 513). Serapeum Tapınağı, Ptolemaios hanedanının gücünü pekiştiren bir dini ve toplumsal merkez olarak tanınmanın ötesine geçerek geniş bir şöhrete ulaşmıştır. Hem yerel halkın hem de yabancı ziyaretçilerin şifa arayışıyla ilgi odağı olan tapınak, (Forster, 2018: 48) Strabon’un aktardığına göre ziyaretçi akınıyla adeta bir halk kutlamasına dönüşmüştür (Strabo, 2006: 63). Burası, çocuk sahibi olmak isteyenlerden, barış ve şifa arayanlara kadar geniş bir yelpazede farklı ihtiyaçlarla ziyaret edilen ve zamanla çeşitli etnik grupların da tapındığı bir kült merkezi haline gelmiştir (Molen, 2019: 2). Tapınak, İskenderiye’nin ötesinde, Roma dünyasında da tanınan dini bir merkez haline gelmiştir (Fogarty, 2004: 27). Roma döneminde lejyonerler aracılığıyla tanıtılan serapeum kültürü, İmparatorluk genelinde kurulan tapınaklarla ününü artırmıştır (Molen, 2019: 2). Böylelikle, Serapeum’un değeri ve etkisi, Roma İmparatorluğu genelinde çeşitli topluluklar arasında yayılarak artmıştır (Fogarty, 2004: 27).

Roma İmparatorluğu’nun çeşitli bölgelerinde Serapeum kültürünün etkisi, Hıristiyanlığın yükselişi dönemine kadar giderek artmıştır. Hıristiyanlık ortaya çıktığında, serapeum kültürü hâlâ aktif bir şekilde varlığını sürdürmekte ve toplumda dini bir değer olarak kabul görmekteydi (Molen, 2019: 2) Ancak, Hıristiyanlığın yayılmasıyla, daha önce toplumsal uyumu destekleyen bu inanç, paganlar ile Hıristiyanlar arasındaki ayrılığın bir nedeni haline gelmiştir. Serapeum, paganlar için bir mücadele sembolü, Hıristiyanlar için ise dinden sapma belirtisi olarak görülmüştür (Molen, 2019: 2). 391 yılında, İskenderiye’nin Hıristiyan piskoposu Theophilos’un (385-416) tapınakları kiliselere dönüştürme girişimi, paganların direnişiyle karşılaşmış ve bu durum sokak çatışmalarına yol açmıştır. Bu şiddetli çatışmaların ardından Theophilos, İmparator I. Theodosius’tan (347-395) serapeum da dâhil olmak üzere birçok tapınağın kapatılmasını talep etmiştir. Bu dönemde, birçok pagan filozof sürgüne gönderilmiş, pagan inancının bir simgesi olarak kabul edilen serapeum yıkılmış ve yerine Hıristiyan kiliseleri inşa edilmiştir (Molen, 2019: 2).

¹⁷ Antik dönemde, Serapis’in İskenderiye’ye gelişi hakkında birçok mit oluşturulmuştur. Bu efsanelerden biri, Serapis’in bir rüyada İskenderiye’nin hükümdarına belirerek, kendi heykelinin şehre taşınmasını talep ettiğini anlatır. Bu talimatı yerine getirmek üzere, hükümdar, değerli armağanlarla dolu bir elçilik görevlendirmiş, bu elçilik de heykeli başarılı bir şekilde İskenderiye’ye nakletmiş ve böylece Serapis’e adanmış bir tapınak inşa edilmiştir (Rajak, 2007, s. 135).

Sonuç

Antik dönem İskenderiye Okulunun kurumsal bileşenleri üzerine yapılan bu araştırma, okulun sadece tek bir yapıdan ibaret olmayıp, Serapeum, İskenderiye Kütüphanesi ve Müze gibi üç önemli kurumun birleşiminden oluşan geniş bir kurumsal ağı temsil ettiğini ortaya koymaktadır. Bu üçlü yapı, okulun eğitim, kültür ve bilim alanlarındaki faaliyetlerinin temelini oluşturarak, bu alanlarda bilgi birikiminin derinleşmesine katkıda bulunmuştur. Günümüzün Institut de France gibi kompleks yapılarına benzetilen bu yapılar, İskenderiye Okulunun çeşitliliğini ve zenginliğini yansıtmaktadır.

Müze, etimolojik olarak Yunanca'dan ilham alsa da zamanla bilim, eğitim ve araştırmanın merkezi haline gelmiş ve yeni bir anlam kazanmıştır. Müzenin içinde yer alan haritacılar, gökbilimciler, coğrafyacılar, doktorlar, gramerciler gibi bilim insanları, müzenin zamanla bir okul gibi işlev görmesine katkıda bulunmuştur. Kütüphane, müzenin yanında bilgi ve öğrenim kaynağı rolünü üstlenmiştir. İskenderiye'ye inen her geminin didik didik aranması, dünyanın dört bir yanından bilgilerin toplanması ve birçok materyalin buraya getirilmesi, İskenderiye kütüphanesi'nin antik dünyada şöhret kazanmasında etkili olmuştur. Kütüphanedeki kitapların sayısı, bu eserlerin kataloglanması ve düzenlenmesi gibi sistemli çalışmalar da önemli bir ayrıntıdır. Her kesimden insana hizmet veren kütüphane, Pers, Mezopotamya, Roma ve Mısır kültürlerinin yanı sıra Helenistik Yunan dünyasına ait eserleri barındırarak, batı ve doğu medeniyetlerinin eserlerini kapsayan karma bir miras bırakmıştır. Bu miras, çeşitli fikirlerin bir arada bulunduğu eklektik bir yapı kazandırmıştır.

Serapeum, İskenderiye'nin kozmopolit yapısının etkisiyle ve dönemin sosyal koşullarından oluşturulmuş bir tapınaktır. I. Ptolemaios tarafından Yunan ve Mısır halkları arasındaki uyumu güçlendirmek ve milli bir birlik sağlamak amacıyla kurgulanan serapeum, değeri ve etkisi Roma döneminde lejyonerler aracılığıyla Roma İmparatorluğu genelinde çeşitli topluluklar arasında yayılmıştır. Bu yapının içinde de kendine has kitapların ve okul faaliyetlerinin yapıldığı görülmektedir. Serapeum, son dönemlerde paganizm için bir direniş sembolü olarak kabul edilmiştir.

Bütün bu kurumsal bileşenler, İskenderiye Okulunun şemsiyesi altında tanımlanmaktadır. Bu kurumsal çerçeve, antik dünyanın eğitim, kültür ve bilim alanlarında nasıl bir birikim ve etkileşim içinde olduğunu gösteren önemli bir örneği teşkil etmektedir. Okulun kurumsal bileşenlerini bilmek, İskenderiye şehrinde varlığını sürdüren Yahudi, Hıristiyan, Gnostik, Neo-Platoncu gibi inanç ve felsefi toplulukların okullaşma süreçleri hakkında bilgi sahibi olmamıza imkân tanımaktadır. Antik dönem İskenderiye Okulu, bu toplulukların kurdukları okullara kültürel ve metodolojik açıdan bir çerçeve sağlayarak, entelektüel yaşamın çeşitliliğini ve zenginliğini yansıtmıştır. Araştırmamız, İskenderiye Okulunun antik dünya üzerindeki etkisini ve modern dünyaya katkılarını ele alırken, bilim, kültür ve dini inançların kesişme noktasındaki rolüne dair gelecekteki etkilerine de kapı aralamış olacaktır. İskenderiye Okulunun ve onun bileşenlerinin tarihsel bir perspektiften incelemesi, antik çağda eğitim, kültür ve bilim alanlarında nasıl bir birikim ve etkileşim içinde olduğunu anlamamıza yardımcı olmuştur. Bu kurumlar, kendi alanlarında öncü bir rol oynamış ve İskenderiye'nin bilgi ve kültür merkezi olarak önemini pekiştirmiştir.

Bu çalışmanın, gelecek araştırmalara yol gösterici olmakla kalmayıp, antik dünya ve modern çağ arasındaki kültürel ve eğitim köprülerini anlamamızda önemli bir katkı sağlayacağı kanaatindeyiz. İskenderiye Okulunun kurumsal bileşenlerinin daha detaylı incelenmesi, antik dönemdeki eğitim ve bilim alanındaki gelişmelerin yanı sıra, bu gelişmelerin modern eğitim ve araştırma yaklaşımları üzerindeki etkilerini daha iyi anlamamızı sağlayacaktır. Bu nedenle, İskenderiye Okulu ve onun bileşenlerinin analizi, tarihsel bir merak konusunun ötesinde, modern bilim ve kültürel çalışmalar için ilham verici bir kaynak olarak değerlendirilebilir. Antik İskenderiye'nin eğitim, kültür ve bilim alanlarındaki liderlik rolü ve bu liderliğin günümüze kadar nasıl yankılandığı konusunda bir perspektif sunan bu çalışma, İskenderiye Okulunun tarih boyunca taşıdığı önemi de vurgulamaktadır. İskenderiye Okulunun kurumsal bileşenleri üzerine yapılan incelemeler, bu tarihi kurumun antik çağdaki çeşitli topluluklar arasındaki bilgi ve kültür alışverişinde oynadığı kritik rolü daha iyi anlamamıza yardımcı olmuştur.

Kaynakça

- Abbadi, M., Fathallah, O., & Serageldin, İ. (Ed.). (2008). *What Happened to the Ancient Library of Alexandria*. 213-217.
- Apak, A. (2003). İskenderiye Kütüphanesi'nin Akıbeti Üzerine Değerlendirmeler. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 16(1), 176-183.
- Arkhe. (2023, Ocak 9). *Serapis Kültü*. <https://www.arkhedergisi.com.tr/serapis-kultu>
- Aykıt, D. A. (2011). *Hıristiyanlığın Öncüsü Olarak İskenderiyeli Philo* (1. baskı). Kitabevi.
- Aykıt, D. A. (2012). Helenistik Yahudilik ve Septuagint (LXX) Algısı. *Helenistik Yahudilik ve Septuagint (LXX) Algısı*, 167-185.
- Bağdadî, A. (1998). *El-İfâde Ve 'l-İ'tibâr Fi 'l-Umûri 'l-Müşâhede Ve Havâdisi 'lmu 'âyene Bi-Arzi Misr*. Hey'etü'l-Misriyye el-Amme li'l-Kitab,.
- Bonnard, A. (2004). *Antik Yunan Uygarlığı* (K. KurtGözü, Çev.). Evrensel Basım Yayınları.
- Can, Ş. (2009). *Klasik Yunan Mitolojisi*. : Ötüken Neşriyat.
- Canfora, L. (1990). *The Vanished Library: A Wonder of the Ancient World* (M. Ryle, Çev.). Univ. Of California Press.
- Chica, C. (2016). Alexandria: History and Culture. *Contributions To Science*, 12, 129-140. <https://doi.org/10.2436/20.7010.01.253>
- Delia, D. (1996). All Army Boots and Uniforms? Ethnicity in Ptolemaic Egypt. *İçinde Alexandria and Alexandrianism, at a Symposium Organize* (ss. 41-55). Getty Publications.
- Droysen, J. G. (2007). *Büyük İskender Tarihi* (B. S. Baykal, Çev.). Dharma Yayınları.
- Drummond, J. (1888). *Philo Judaeus the Jewish-Alexandrian Philosophy in Its Development and Completion* (C. 1). Willams And Norgate Company.
- Eduard, Z. (1931). *Outlines of the History of Greek Philosophy* (W. Nestle, Ed.; R. L. Palmer, Çev.). digitalibraryindia; JaiGyan.
- Ellens, J. H. (1993). *The Ancient Library of Alexandria and Early Christian Theological Development*. Institute for Antiquity and Christianity.
- Emperyalizm ne demek TDK Sözlük Anlamı*. (t.y.). Geliş tarihi 07 Nisan 2024, gönderen <https://sozluk.gov.tr/?kelime=emperyalizm>
- Ferguson, E. (1993). *Backgrounds of Early Christianity*. United States of America.
- Fogarty, M. E. (2004). *Egyptian Christianity: An Historical Examination of the Belief Systems Prevalent in Alexandria C.100 B.c.e. - 400 C.e. And Their Role in the Shaping of Early Christianity*. University of Stellenbosch.
- Forster, E. M. (2018). *Alexandria: A History and a Guide*. University of North Carolina.
- Freeman, C., & Angı, S. K. (2003). *Mısır, Yunan Ve Roma: Antik Akdeniz Uygarlıkları = Egypt, Greece, and Rome: Civilizations of the Ancient Mediterranean*. Dost Kitabevi Yayınları.
- Gökberk, M. (1985). *Felsefe Tarihi*. Remzi Kitabevi.
- Guest, R. (1964). İskenderiye. *İçinde İslam Ansiklopedisi* (C. 2). Milli Eğitim Basım evi.
- Güngör, Ö., Günay, D. A., Turan, E. S., & ALP, Ö. (2022). İskenderiye Kütüphanesinin Tarihi Serüveni ve Akıbeti. *Takvim-i Vekayi*, 10(1), 103-124.

- Hägg, H. F. (2006). *Clement of Alexandria and the Beginnings of Christian Apophaticism*. Oxford University Press.
- Hogarte, D. G. (1910). Alexandria. İçinde *The Encyclopaedia Britannica* (C. 1). The Encyclopaedia Britannica Press.
- Institut de France—Accueil. (t.y.). Institut de France. Geliş tarihi 07 Nisan 2024, gönderen <https://www.institutdefrance.fr/>
- Kahil, L. (1996). Cults in Hellenistic Alexandria. İçinde *Alexandria and Alexandrianism, at a Symposium Organize* (ss. 75-85). Getty Publications.
- MacLeod, R. (2006). *İskenderiye Kütüphanesi: Antik Dünya'nın Öğrenim Merkezi* (E. Büke, Çev.). Dost Kitabevi.
- Makrîzî, T. E.-A. A. b. A. (t.y.). *Kitabü'l-Mevâiz ve'l-İ'tibâr Bi-Zikri'l-Hutati ve'l-Âsâr* (C. 1). Mektebetü'l-Musennâ.
- Masri, I. H. (1978). *The Story of the Copts: The True Story of Christianity in Egypt*. St. Anthony Coptic Orthodox Monastery.
- Matter, J. (1820). *Essai Historique Sur L'école D'alexandrie.: C. Tome Premier*. Columbia University Libraries.
- Matter, M. (1840). *Histoire De L'école D'alexandrie Comparée AuxPrincipales Écoles Contemporaines* (2. Edition). Libraire De L'universite De France.
- Molen, J. M. V. D. (2019). *Templi Ptolemaei; A Look at the Purpose of Alexandria's Serapeum*. University Of Groningen.
- OiLeary, D. L. (1949). *How Greek Science Passed to the Arabs*. Assyrian International News Agency.
- Oliver, W. H. (2018). *Influence of the Catechetical School of Alexandria on the Growth and Development of Christianity in Africa* [Thesis]. University of South Africa.
- Parsons, E. A. (1952). *The Alexandrian Library, Glory of the Hellenic World;: Its Rise, Antiquities, and Destruction*. American Elsevier Pub. Co.
- Quattrocelli, L. (2012). Library of Alexandria. İçinde *The Encyclopedia of Ancient History*. John Wiley & Sons, Ltd.
- Rajak, T. (Ed.). (2007). *Jewish Perspectives on Hellenistic Rulers*. University of California Press.
- Rajak, T. (2009). *Translation and Survival: The Greek Bible of the Ancient Jewish Diaspora*. Oxford University Press.
- Russell, N. (Ed.). (2011). *Deification, the Cambridge Dictionary of Christian Theology*. Cambridge University Press.
- Sinanoğlu, M. (2013). *Yahyâ en-Nahvî* (C. 43). TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Solomon, A. (1904). *History of Egypt From 330 B.C. to the Present Time*. Cornell University Library.
- Stanger, F. B. (1956). "Catechetical Schools in the Early Christian Centuries. *The Asbury Seminary, 1*(10).
- Strabo. (1997). *The Geography of Strabo.: Books 1, 2* (Repr). Heinemann.
- Strabo. (2006). *The Geography of Strabo: Volumes. 8:* (H. L. Jones, Çev.; Reprinted). Harvard Univ. Press [u.a.].
- The Letter of Aristeas* (H. S. J. Thackeray, Çev.). (2016). Wentworth Press.

Thomas, C. G. (2007). *Alexander the Great in His World*. BLACKWELL Pub.

Vorlander, K. (2017). *Felsefe Tarihi* (M. İzzet, Çev.; C. 1). İz Yayın.

Watts, E. J. (2008). *City and School in Late Antique Athens and Alexandria*. University of California Press.

Yörükan, T. (2000). *Yunan Mitolojisinde Aşk*. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Zeydan, C. (2020). *İslam Uygarlıkları Tarihi 1.Cilt* (N. Gök, Çev.). İletişim Yayınları.

Extended Abstract

Conquered by Alexander the Great in 332 BC, Alexandria became one of the world's most important centres of culture, science, trade and education. The establishment of institutions such as the Alexandrian School played a crucial role in the city's cultural and academic development. The School of Alexandria was a remarkable platform for the ancient world, a place where knowledge, culture and religious beliefs flourished and interacted. This integration positioned Alexandria as a centre where science, culture and religion converged in the ancient world. The School of Alexandria is actually a complex of three main components: the Museum, the Library and the Serapeum. These structures functioned as key elements in the cultural and educational development of the school and hosted interactions between the different religious and philosophical groups of the city. Different religious groups such as Jews, Christians, Gnostics and Neo-Platonists had the opportunity to learn and discuss together thanks to the educational opportunities offered by these institutions.

This dynamic structure has made the Alexandrian School a critical reference point that illuminates the complex structure of different philosophical currents and faith communities. However, the Alexandrian School is sometimes understood to include only the famous Library of Alexandria, and sometimes other institutions such as the Serapeum or the Alexandrian Museum. Recent studies have shown that the school cannot be reduced to a single building, but was in fact a complex of several institutions. Therefore, an understanding of the institutional structure of the Alexandrian School will be possible by considering these three main components together. This critical role of the Alexandrian School at the intersection of science, culture and religion is important for understanding its function in antiquity and its impact on the modern world. A full understanding of the historical significance and impact of the School will allow us to better understand the modern world.

This study aims to provide a clearer picture of the place of the institutional components of the Alexandrian School in the history of science and culture by examining in detail their contribution to the accumulation of knowledge and culture in antiquity. The basic premise of the research is to introduce the institutional components that constitute the backbone of the Alexandrian School as an institution in all its aspects and to try to clarify the ground on which the school is based and the framework that surrounds it. The methodology adopted in our study is a descriptive approach. Our research focuses on a detailed analysis of an institution and its various components that emerged at a certain period in history, developed over time, and then lost its effectiveness. This approach aims to examine in detail the phases the institution has gone through since its foundation, the social and cultural dynamics in which it has existed, and the effects of these dynamics on the structural and functional characteristics of the institution.

Museum is an etymological term of Greek origin, and over time it acquired a new meaning as a center for science, education and research. The various scientists within the museum, such as cartographers, astronomers, geographers, geographers, doctors and grammarians, contributed significantly to the institution's function as a school over time. Together with the library, which served as a source of knowledge and learning, the museum was instrumental in making Alexandria a center of science and culture. Every ship arriving in Alexandria was thoroughly searched, thus collecting information from all over the world and bringing many materials here. These practices helped the Library of Alexandria gain fame in the ancient world.

The library served people from all walks of life with systematic efforts such as increasing the number of works, cataloging and arranging books, and created a mixed heritage of western and eastern civilizations by hosting works belonging to the Hellenistic Greek world as well as Persian, Mesopotamian, Roman, Egyptian cultures. This heritage has gained an eclectic structure with the coming together of various ideas. The Serapeum is a temple that reflects the cosmopolitan nature of Alexandria and was founded by Ptolemy I to strengthen the harmony between the Greek and Egyptian peoples and to ensure national unity. During the Roman period, it spread among various communities throughout the Roman Empire with the influence of legionaries and has recently been accepted as a symbol of resistance against paganism. The Serapeum is also known to have housed books and school activities.

These three institutional components - the museum, the library and the Serapeum - were gathered under the roof of the Alexandrian School and constituted an important example of the accumulation and interaction in the fields of education, culture and science in the ancient world.